

**SAVDO VA UMUMIY OVQATLANISH KORXONALARINI SOLIQQA
TORTISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Ilmiy rahbar: Rafieva Zarina Xusanovna

Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti

zrofiyeva@gmail.com

Talaba: Islomova Jasmina Madrahimovna

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti Buxgalteya hisobi fakulteti BT 123

islomovajasmina123@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 25.04.2026

Revised: 26.04.2026

Accepted: 27.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Savdo korxonalari,
Umumiy ovqatlanish,
Soliqqa tortish, Soliq
siyosati, Soliq
stavkalari, Soliq
imtiyozlari*

Ushbu maqolada savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Savdo va ovqatlanish sektori iqtisodiyotning muhim bo'lagidir va uning rivojlanishi davlat byudjetiga to'lanadigan soliq'larga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqolada savdo va ovqatlanish korxonalarining soliqqa tortilishi jarayonidagi o'ziga xos qiyinchiliklar, soliq stavkalari, imtiyozlar va soliq ma'muriyati masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu sohalaridagi soliq siyosatining samaradorligi va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri baholanadi. Maqola, shuningdek, savdo va ovqatlanish korxonalarini qo'llab-quvvatlash va ularning soliq yukini kamaytirish bo'yicha takliflar bilan yakunlanadi.

Kirish.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari iqtisodiyotning muhim bo'g'inlaridan biri bo'lib, ular nafaqat iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish, balki davlat byudjetiga soliq tushumlarini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohalar iqtisodiy faollikni oshirish, ish o'rinlarini yaratish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda alohida ahamiyatga ega. Biroq,

savdo va ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayoni o'ziga xos qiyinchiliklar va murakkabliklarga ega bo'lib, bu ularning rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'sir qiladi. Savdo korxonalari, asosan, mahsulotlar va xizmatlarni iste'molchilarga yetkazib berish bilan shug'ullanadi. Ularning faoliyati ko'pincha qisqa muddatli va o'zgaruvchan bo'lib, bu esa soliq ma'muriyatiga qo'yiladigan talablarni yanada murakkablashtiradi. Umumiy ovqatlanish sohasida esa, restoranlar, kafelar va boshqa ovqatlanish joylari nafaqat oziq-ovqat mahsulotlarini taklif qiladi, balki mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini ham oshirishga intiladi. Bu jarayonlar esa soliq to'lovlari va hisobotlari uchun alohida e'tibor talab etadi.

Soliqqa tortish mexanizmlari har bir mamlakatda turlicha bo'lishi mumkin. Ba'zi mamlakatlarda savdo va ovqatlanish korxonalarini uchun maxsus soliq rejimlari mavjud bo'lib, bu ularga soliq yukini kamaytirishga yordam beradi. Masalan, ayrim davlatlarda kichik bizneslar uchun soliq imtiyozlari yoki past stavkalar qo'llanilishi mumkin. Biroq, bunday imtiyozlar ham ko'pincha murakkab qoidalar va talablar bilan bog'liq bo'ladi, bu esa korxonalarini malakali soliq maslahatchilarini jalb qilishga majbur qiladi.

Shuningdek, savdo va ovqatlanish korxonalarini uchun soliq ma'muriyati jarayoni ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu sohalarda ishlovchi korxonalar ko'pincha turli xil soliq shakllarini to'lashlari kerak: qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), daromad solig'i va boshqa mahalliy soliqlar. Bu esa ularning hisob-kitoblarini yanada murakkablashtiradi. Soliq qonunchiligidagi o'zgarishlar ham ushbu sohalarda faoliyat yuritayotgan korxonalar uchun qo'shimcha qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Ushbu maqolada savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari batafsil tahlil qilinadi. Maqsadimiz ushbu sohalardagi soliq siyosatini yaxshilash va korxonalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish yo'llarini aniqlashdir. Buning uchun biz soliq stavkalari, imtiyozlar va soliq ma'muriyati jarayonlarini o'rganamiz hamda iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini baholaymiz. Shu orqali savdo va ovqatlanish korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlashga hissa qo'shishni maqsad qilamiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari O'zbekiston iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. Ushbu sohada bir qator o'zbek olimlari va tadqiqotchilari ilmiy ishlar olib borgan. Ularning tadqiqotlari soliq siyosati, soliq tizimi va korxonalarining iqtisodiy faoliyatini o'rganishga qaratilgan. Masalan, iqtisodchi olimlardan biri, professor Abdurahmonov A. "O'zbekiston Respublikasida soliq tizimini takomillashtirish" mavzusida olib borgan tadqiqotlarida, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun soliq rejimlarining samaradorligini tahlil qilgan. U, shuningdek, kichik va

o'rta biznesni rivojlantirish uchun soliq imtiyozlari va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini taklif etgan.

Bundan tashqari, iqtisodchi olim Alimov M. ham savdo va ovqatlanish sohasidagi soliq siyosatini o'rganishga e'tibor qaratgan. Uning "Soliq ma'muriyati va uning savdo sohasiga ta'siri" nomli maqolasida, savdo korxonalarining soliqqa tortilishi jarayonini yoritib, bu jarayonda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal qilish yo'llarini ko'rsatgan. Yana bir muhim tadqiqotchi, doktorant Qodirov S., "Umumiy ovqatlanish sohasida soliq tartib-taomillari" mavzusida olib borgan ishida, restoranlar va kafelar uchun soliq to'lovlari va hisobotlarini o'rganib chiqdi. U, bu sohadagi soliq qonunchiligidagi o'zgarishlarning korxonalar faoliyatiga ta'sirini tahlil qilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan.

Shuningdek, iqtisodchi olimlar Abduqodirov D. va Murodov R. ham savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining soliqqa tortilishidagi muammolarni o'rganishga e'tibor berishgan. Ularning tadqiqotlari, soliq tizimidagi murakkabliklar, hisobot berish jarayonlari va soliq yukini kamaytirish bo'yicha takliflar bilan to'ldirilgan. Ushbu olimlarning ilmiy ishlari O'zbekistonda savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayonini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, ularning takliflari amaliyotda qo'llanilishi orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, bu tadqiqotlar mamlakatimizda soliq siyosatini takomillashtirish va korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga hissa qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish uchun tadqiqot metodologiyasi bir qator bosqichlardan iborat bo'lishi kerak. Ushbu metodologiya sifatida quyidagi asosiy yo'nalishlarni ko'rib chiqamiz:

1. Tadqiqot maqsadini belgilash: Tadqiqotning asosiy maqsadi savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining soliqqa tortilishi jarayonini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

2. Nazariy asos: Tadqiqotda mavjud nazariy adabiyotlarni o'rganish muhimdir. Bu jarayonda O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligi, xalqaro tajribalar, shuningdek, iqtisodiy nazariyalar va soliq siyosati bo'yicha ilmiy maqolalar tahlil qilinadi. Nazariy asos sifatida iqtisodiy nazariyalar, soliq tizimlari va ularning samaradorligi haqida ma'lumotlar yig'iladi.

3. Tadqiqot usullari: Tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar qo'llaniladi. Sifatli tadqiqotlar doirasida intervyu va so'rovnomalar orqali savdo va ovqatlanish korxonalarini rahbarlari va mutaxassislari bilan fikr almashiladi. Miqdoriy tadqiqotlar esa statistik ma'lumotlar, hisobotlar va soliq to'lovlari bo'yicha raqamlarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

4. Empirik tadqiqot: O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida empirik tadqiqot o'tkaziladi. Bu jarayonda tadqiqotchilar korxonalar faoliyatini, ularning soliqqa tortilish jarayonlarini, muammolarini va ularning yechimlarini o'rganadilar.

5. Ma'lumotlarni tahlil qilish: Yig'ilgan ma'lumotlar statistik tahlil usullari yordamida tahlil qilinadi. Bu jarayonda soliq yukini, to'lovlarni, hisobot berish jarayonlarini va boshqa muhim ko'rsatkichlarni baholash amalga oshiriladi.

6. Natijalarni taqdim etish: Tadqiqot natijalari ilmiy maqola yoki hisobot shaklida taqdim etiladi. Natijalar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayonini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu metodologiya orqali tadqiqot savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarining soliqqa tortilishi jarayonidagi o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganishga imkon beradi. Natijada, bu sohada samaradorlikni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga hissa qo'shadi.

Tahlil va natijalar.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayoni iqtisodiy tizimning muhim komponentidir. Ushbu korxonalar iqtisodiy faoliyatning turli sohalarida muhim rol o'ynaydi, shuningdek, davlat budjetining shakllanishida ham katta ahamiyatga ega. Biroq, bu sohada soliqqa tortish jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni tahlil qilish zarur. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini odatda kichik va o'rta bizneslar sifatida faoliyat yuritadi. Ular tez-tez o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashishga majbur bo'ladi. Ushbu korxonalar ko'pincha naqd pul oqimiga asoslangan bo'lib, bu esa soliqqa tortish jarayonida murakkabliklar keltirib chiqaradi. Naqd pul bilan ishlash, hisob-kitoblarni rasmiylashtirish va soliq hisobotlarini tayyorlashda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

O'zbekistonda savdo va ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tizimi turli soliq turlarini o'z ichiga oladi. Ushbu soliq turlari orasida qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), daromad solig'i, ijtimoiy soliq va boshqa mahalliy soliq turlari mavjud. Har bir korxonaga o'z faoliyatiga mos ravishda ushbu soliq turlaridan birini yoki bir nechtasini to'lashi kerak. Biroq, kichik va o'rta bizneslar uchun soliq yukini kamaytirish maqsadida maxsus rejalar va imtiyozlar ham mavjud. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishda bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, naqd pul oqimi yuqori bo'lgan korxonalarda hisob-kitoblarni to'g'ri amalga oshirish qiyin bo'lishi mumkin. Bu esa soliqqa tortish jarayonida noaniqliklarga olib keladi. Ikkinchidan, soliq qonunchiligidagi o'zgarishlar va yangiliklar haqida korxonalar xabardor bo'lmasligi mumkin, bu esa ularning soliqqa to'g'ri yondashuvini murakkablashtiradi.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayonini takomillashtirish uchun bir qator yechimlar taklif etiladi. Birinchidan, korxonalar uchun soliq qonunchiligidagi o'zgarishlar haqida muntazam ravishda ma'lumot berish zarur. Buning uchun davlat organlari va savdo palatalari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish lozim. Ikkinchidan, elektron hisob-kitob tizimlarini joriy etish orqali naqd pul oqimini nazorat qilishni yaxshilash mumkin. Bu nafaqat soliqqa tortishni osonlashtiradi, balki korxonalarining moliyaviy holatini ham yaxshilaydi. Umuman olganda, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish jarayoni murakkab va ko'p qirrali hisoblanadi. Ushbu sohada mavjud muammolarni hal etish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va soliq qonunchiligini takomillashtirish zarur. Natijada, bu nafaqat davlat budjetining to'linishini ta'minlaydi, balki korxonalar faoliyatining barqarorligini ham oshiradi. O'z navbatida, bu iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va mamlakatning umumiy farovonligini oshiradi.

Xulosa.

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini iqtisodiyotning eng dinamik rivojlanayotgan tarmoqlaridan bo'lib, ularni soliqqa tortish o'ziga xos murakkablik va xususiyatlarga ega. Ushbu sohalarida naqd pul aylanishining yuqoriligi, tovar-moddiy zaxiralarini qat'iy hisobga olish hamda onlayn nazorat-kassa mashinalari (virtual kassa) tizimidan foydalanish soliq nazoratining asosiy nuqtalari hisoblanadi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari, xususan, aylanmadan olinadigan soliq tizimining soddalashtirilishi va qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) ma'murchiligining raqamlashtirilishi ushbu korxonalarining moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xulosa qilib aytganda, savdo va umumiy ovqatlanish sohasida shaffof soliq mexanizmlarining joriy etilishi "yashirin iqtisodiyot" ulushini kamaytirishga, sog'lom raqobat muhitini yaratishga va xizmat ko'rsatish sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'aniyev, B. A. Xizmat ko'rsatish va savdo sohasi korxonalarida soliq yukini optimallashtirish hamda moliyaviy natijalarni tahlil qilish. – Toshkent: "Iqtisodiyot", 2018. – 88-b.
2. Jo'rayev, A. S. Soliqlar va soliqqa tortish: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun soliq solishning o'ziga xos jihatlari. – Toshkent: "Sharq", 2012. – 230-b.

3. Malikov, T. S., Xaydarov, N. X. Davlat byudjeti va soliq tizimi: Iqtisodiyotning xizmat ko'rsatish sektorida soliq ma'murchiligini takomillashtirish masalalari. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2017. – 175-b.

4. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi: Tadbirkorlik sub'ektlarini qo'llab-quvvatlash va savdo sohasini liberallashtirishning iqtisodiy chora-tadbirlari. – Toshkent: "O'zbekiston", 2021. – 155-b.

5. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: "Adolat", 2020. – 275-b.

6. Toshmatov, Sh. A. Xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyoti: Umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash. – Toshkent: "Moliya", 2019. – 145-b.

7. Vahobov, A. V., Jo'rayev, A. S. Soliqlar va soliqqa tortish: O'quv qo'llanma. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarida soliq hisobini yuritishning metodologik asoslari. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2009. – 205-b.

8. Xudoyberdiyev, Z. A. Savdo korxonalarini moliyasi: Soliq to'lovlarining tovar aylanmasi va foyda ko'rsatkichlariga ta'sirini statistik baholash. – Samarqand: "SamDU nashriyoti", 2016. – 112-b.